

Э в р а э э д ж л а ä д л э н ъ к р

Дунд нутга Найнтахн аямг. Самбрнх гидг хотн. Хойр давхр мольтер. Эн—долан класста школ. Август сарин чилгч. Асхн гу тавх кем. Эн школин ар бийдн ирдж буусн тергд байна. Эн тергд Хашхир, Келлэд, Ик-Чонс, Багь-Чонс аямгудас сургъульд орх көвүд авч ирсн тергд.

Хойр бдрг шууврэн бгчкэд, кен сургъульд улдх, кен эс үлдхэн меддж чадлго, ик гидг уумата бйах көвүд эдн. Багь-Чонса көвүд элвгар ирсн, эднэ тергн алднд ик шугата, моткдлата кур болджана. Школд эс үлдхэр, сургъуль эс сурхар бйах кун угань лавта.

Ондин дөрвн цагт тагчг бйадг, уурмудасн „уксн кун“ гидж шогар нер авсн, бндр хо цагбан көвүн Овшин Баснь уг келдхжш. Митлг бвснй бючр таслдж авад, хумжа хургндан орагъад наадсн болад, амтнй келсиг чинъад сууна. Туунэ ур, токтур уга болсн, данъгин шогч, шовгър хар көвүн Адуцин Канур элксн нургънури көлврд, нургънасн элкснурн хөлврд бйадж, келн байна:

—Авхла авг. Би чигн сурхар бйанав. Эс авхлань совхоз орад, оркестрт оч орнав. Харшшв. Болдж. Тугълин сүл мошксм болдж,—гигад инад тач сууна.

—Орсар меддго гигад маниг цугтн көбх,—гидж негнй келдхана.

—Нанд хярдг гер уга. Авдг болвчн, эс авдг болвчн би уунд үлднэв. Курад ирчксн газрм эн. Эс орулсн бийн, классн уунд хоорнд суугъад чигн чинъад бйахв. Сургъуль сурхар седсн кун кен көбх билд, танд зярмстн буру юм келдханаг. Цугъар хамдан улдх,—гидж Төлэ келдхана.

—Гидж шуугад, хоорндан нэр-наадар ноолдад, мшкдтд бйадж, түрүн одн гарх алднд, эн көвүд духуцад унтдж одв. Орун 9 час. Ондр школин шат алднд ирчксн көвүд „юн болна гилч?“—гидж сууцхана.

Улд уга школас теглг нургъта, дунд наста куукд кун гарч ирв. „Шуувр халтагъар авла, логшн кун болдг бнъгтэ,“—гидж көвүд хоорндан шимлднэ. „Энчн школин директор, Елена Алексеевна Говорова“,—гидж Самбрнхгн көвүд келдхана.

Баглрад зогсчксн көвүдин аярстэ хар көлмүдин, киртэ гармүдин халдджагъад, эн куукд кун сандж байна: „Гем уга ясрхт, кун болхт, советин йосн танар кун кех, эс залхур-ситн ик сургъульд күрх, ягъдж медхв, тер ар захд зогссн маштг хар көвүн ик номта залу чигн болх биз?“—гидж дотран саналдчад, келдхана:

—Көвүд таанр цугъар сургъульд орхит. Манъгъдурас авн эклжит. Зуг икар шунхми, альвхми биш, номдан суджглхми. Кен нег багшринн уг сонъгсхми. Эндр баньд, ортн,удин хобн ор-деран авад сургъульдан белн болтн,—гичкэд школд күлэдхасн багшнур йовдж одв.

Турун болсн педсоветд Елена Алексеевна келдхана: —Эн хяр газрас ирсн көвүд куукд заагт бнчн-бвунь чигн байна. Тер учрар, та, завхоз, интернатин хотинь ястн. Бич-

кдудин гесн блн болхла гер сангдх, номан муугъар дахс. Орни-нутг манд эднн дгалгсн болхла, бидн эк-эцкларнй äдлär халх зөвтävдн. Кесгнй көл нуцкн ирсн байна, гог, башмг көлднй зөварнй бгтн. Та, Бадма Обгенович, интернатур дару-дарунь одн бйатн.

Кенднй юн дуту болсинь медä бйатн. Харäs ирсн көвүдиг эн бйарн багъчуд газалад чигн бйävзго, халдджатн. Завхоз, та бидн хойр селäд-селäд сөбднй босад, көвүд-куукдин общезитй халдджамн. Улдог серун орхла, бешмуд тулгдх, тигхлэ бдр болгн эс халдджамн, уборщиц улс эртär, цог унъгда бйатл брк-буркэд, куукд утад таралд юмн болзго. Тинм юмн долан уулд бйатхä, зуг сагар бйасн сән. Му юмн болхла, бичкдудин эк-эцкнй биш, орн-нутг чигн манд гемимд тävдж бгшго. Манъгъдур орун 8часла сургъулан эклхми.

Намр давб. Увл ирв. Көвүд джисандан орчксн, сургъулан ласад бйанä. Негасхн, көвүд интернатдан хурчксн, унтрджг галин цог хучлад, бешин амнд куундхана:

—Номин зах-зухнй медгддж йовх кевтä: урдн болхла, нам намра бидн орсар келсн угäs арвна кесн нег хувинь меддго билäхн. Ода болхла, орсар эврэн бичг бичдж болхми, гериннй менд медлж болна.

Демьян Бедныйн „Лапоть и сапог“, „Кларнет и рожок“ гидг хбкрлгн бйанä гидж нидин бидн медлг билу? Уга. Тигчкэд Демьян Бедный угатä улс харсдж йовсинь бидн äлдäs медх билävдн?

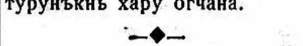
Максим Горькийн ямаран бичч бйадж? Василийн Каширин гидг ганц эцкн ямаран толрха кевär бичдж үзүлд? Онч булаллад, эцкиннй невчкн кишгäс көлтä ноолддг көвүднй ямаран? Орчлнгнн ноолдан гидгтн урдн мел байн болхар седснäs авн гардг юмн бйадж кевтäl?

—Елена Алексеевна манд нигдж шундж, бдр-сб уга гилтä, залхурлго эс заасн болхла, Каширна тускар умшлг орс кел кезä насдан медх

билävдн—гидж нань негнй келдхана.

—Ода эн медсән алдлго, деер-деернй икар сурад, олд дотр умшад йовхла, туунäs чигн ик юмн медлгх—гидж дакад негнй келдхана.

—Уин. Зуг, бидн ямаран ик медрлтä болв чигн, хобннй турун нилчтä багшан—Елена Алексеевнаг маршговдн, мар-тх зөв чигн угавдн,—гидж турунъкнй хяру бгчана.

—Тини биш. Не, уйтхми. Эс гихлэ, манъгъдур урокдан урглхлэ, юм эс чикär сонъсхла, Елена Алексеевна манд ханлт бргшго,—гидж негнй инäджана. Нег дакдж Елена Алексеевна завучдан келдхана:

—Не, Бадма Обгенович, та минн ормд улдтн. Би хойр хонад ирхв. Булгъна балгсв орад, района центрт күрнäv, тенд кергн дуусчкд Багь-Чонса Боодгин гол гидг газр курч, ахурн олад, гемтä кевтх мана нег сургъульч Төлэ гидг көвүнä мендинь меднäv. Та, Хобч (завхоз) нег дулан тулуп девл олдж бгтн. Эдгдхæ болхла, тер бвүгтерги деерән авч ирнäv,—гив. ...Манъгъдур асхннй Боодгин гол гидг газрт бйасн совхозур. ик шуургъта цагла, Елена Алексеевна курч ирв. Гун цасар 50 гар дууна газрт хатрчксн хойр мбрнä бббрнй онъгъгъад, көлстä ноосиднй цасн ширлгдä, йовлд хатрл хоорндкар урвäd, барун бмнäs хойрдгч герт ирдж зогсв.

Пальго деерән умсн сагсг девлän чуланд оркчкэд, Елена Алексеевна ууд цокад, ордж ирäd, хальмгар менд сурчкэд, ганзар тәмк тач суусн эмгнäs сурджана:

—Муул гидг сургъулин багш куунä гер халлав гернй эний?—гив.

—Мбн. Удлго бийнй ирх. Уралан гарад суутн, дарук брэгъур ортн,—гидж эмгн келдхана.

Цааранднй орхла, Елена Алексеевна, дуугиннй тәнчкэд, дер тшшд босад орн деерән суучксн, гемнäd элгдж бйах көвүг үзв.

—Не, чамаг хягъад ирвв. Халуун угай, бийчнй ямаран бйанäч, чинан орджану?—гидж ирсн кун сурджана.

—Гем уга, эдгдхана. Школ санглад бйанä. Ик ард үлддг одсн, классн куцдж болхий, угай?—гидж бахлурнй сулдсн аргуул дуугъар көвүн хяру бгчана.

—Гем уга, күцхч. Бидн чамд эс медсичнй заагъад, дбнй болад бйахгов,—гидж толгъагннй илн бйадж келдхана. Эндän хонад, манъгъдур орунднй, амрсн мбрдän татулч

бйадж, көвүнä ахднй Елена Алексеевна келдж байна:

—Та бичä äтн, көвүнä гемнй эдгж, чинан уга, тертн äямшгтä юмн биш, багъ наста куунд гемнй гарсн хобн, чинан шулун ордам. Эн ургсн сарин туршарт гертнй бйалгъад, хотиннй ясад, чинäгннй тохнäгъад, гертнй сургънав. Сäänär сурдг көвүг тигдж сургъулас дутадж болшго. Намаг экләнй äдл гидж ицтн, нанд даалгътн.

—Не, танд иткэд бгчана. Дахулад йовтн. Талдан куунд болхла итшго билäv. Көвүн бийнй дегд сургъульдан шултäд бйанä, чинан уга бийнй школури йовхар селäд бйанä. Орäl сард ухан уга бйäv. Тер бийнй уха алдчкэд, келсн гиннй чинъхлэ, тана нер орулна, уурмудан, школан санад, нбормүлдхæх кевтägъар келäд бйäv. Йовтха билтäl,—гидж ахнй келдхана.

Тер хоорнд, көвүн, урвäd бийн хувцлад, белн болад авчкв. Урвäd гарад, цанд күрäd, багш ах хойрарн бийнй тулупар орагъад, цанд батлад суугъад, белн болад авчкхлань, Елена Алексеевна „менд бйатн“, гичкэд мбрän джологарнй шавдад, көндрäd гарв...

„Арвн нääмтägъасн эклäd, Көвүд, Манджикн, Джееджикн, Хашхир, Ик-Чонс эргäd, мана хальмг багъчуд сургъа кун. Ода Самбрнх гидг Найнтахн аямгин газрт ирдж, школин көдлмш ясдж, багъчудт чидл äрвллго, медрлän бгч бйах кун.

Гуч гар дууна киизнй халалгъд бйах нег гемтä көвү мартл уга, сургъуласн хоцрвзго гидж үвлär ирдж йовх кун. Кезä цагт болвчн ачлгх кун. Антон Семенович Макаренко—нертэ сургъульта педагог. Болв кедү иим нерн уга, зуг болв-чигн мана багъчудт ик чинртä багшнр бйанä гилч? Теднä негнй Елена Алексеевна. Эцкин нерн урдн үлддг болхла, багшин сургъмдж куукдт үлддг. Медринн булг—багш. Сургъулин булг—бастер. Иим улсин нериг тагъгъч медх эбвтä,“—гидж эс давшад гарч йовх цанин ардас халән бйадж, Муутл уха-лдж зогсв.

Зуни түрүн сар. Самбрнхгн школ шуувр дуусгдв. Школин цугтагъаснй у классд хург болджана.

—Кесг олн көвүд-куукд сәнär школ чилäv. Болвчн царанднй икар шундж сурхми. Кезä чигн, альд сурдг болвчн зуг эн школан бичä мартн. Йовсн, сурсн, көдлсн газртан äмтнд үлгүр болдж йовтн. Байрта харгъйа!—гидж Елена Алексеевна тбгска...

1957 джил. Элст. Балгъсна методкабинет. Уунä толгъач болдж көдлджæх, хоовр уснднй збвär буурл орсн, болвчн көгшрäd уга куукд кун—Елена Алексеевна сууна. Эн куукд куунур тбрскн газрури ирдж йовх хальмг улсас кесгнй ордж менднä. Эдн—кезänä эн багшт сургъуль сурч йовсн улс. Кесгнй багшнр, инженермүд, эмчнр, олна халхар көдлдг улс.

Олна тбрин уулдвр ончта сäахн ачта, мартгдг уга заята. Эндл Елена Алексеевна эврä ээджлэ äдл энъкр.